dr Krzysztof Jurek
Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łodzi

Egzamin gimnazjalny z historii
Obserwacje i wnioski

Wstęp

W kwietniu 2012 r. został przeprowadzony nowy egzamin gimnazjalny. Zmiany w jego organizacji są na tyle poważne, że w pełni uprawnione jest stwierdzenie o całkowicie nowej jakości tego egzaminu. Od roku 2012 r. uczeń trzeciej klasy gimnazjum przystępuje co prawda nadal do trzech części egzaminu - humanistycznej, matematyczno-przyrodniczej i językowej - ale każda z nich została rozbudowana i podzielona na odrębnie rozwiązywane arkusze egzaminacyjne. Utrzymano zasadę zdawania każdej części egzaminu w innym dniu. W części humanistycznej zdający rozwiązuje dwa arkusze - z historii i wiedzy o społeczeństwie (WOS) oraz polonistyczny, w części matematyczno-przyrodniczej - przyrodniczy (zadania z biologii, chemii, geografii, fizyki) oraz matematyczny. W części językowej wszyscy zdający muszą przystąpić do rozwiązywania arkusza na poziomie podstawowym, natomiast zdawanie na poziomie rozszerzonym jest albo obowiązkowe dla kontynuujących naukę języka ze szkoły podstawowej, albo dobrowolne - dla chętnych. Jak widać z powyższego egzamin gimnazjalny został rozbudowany i nabrał charakteru wieloprzedmiotowego. Z tego powodu pojawiło się - zapewne na wyrost - określenie „mała matura".

Do egzaminu gimnazjalnego w 2012 r. przystąpiło 393 891 uczniów rozwiązujących tzw. arkusz standardowy[1]. Egzamin z historii i wiedzy o społeczeństwie zdawany był pierwszego dnia (24 kwietnia 2012 r.), jako pierwszy w kolejności. Polegał on na rozwiązaniu w ciągu jednej godziny zegarowej 24 zadań zawartych w arkuszu egzaminacyjnym. W tym dwadzieścia to zadania z historii, a cztery z wiedzy o społeczeństwie. Za cały arkusz można było uzyskać 33 punkty, w tym za zadania z historii 27 punktów.

Egzaminowi towarzyszyło duże zainteresowanie społeczne. Wynikało ono w znacznej mierze z jego nowej formy. Natomiast z mojego punktu widzenia jako nauczyciela historii szczególną uwagę budził nowy egzamin z historii i WOS. Nikt jeszcze nie przeprowadził tak dużego badania stanu wiedzy i umiejętności, a pośrednio świadomości historycznej młodych Polaków. Przy okazji zauważmy, że nie można porównać go z wynikami matury z historii. Po pierwsze, zdecydowanie różnią się od siebie populacje przystępujące do tego egzaminu. Poza oczywistą różnicą wieku (16-latkowie a 19-latkowie), należy pamiętać, że maturę zdają „ochotnicy" (historia jest przedmiotem dodatkowym, do wyboru), a egzamin gimnazjalny jest powszechny, dla wszystkich.

[1] Wstępna informacja o wyniku egzaminu gimnazjalnego z 2012 r., http://www.cke.edu.pl/images/stories/000000002012_informacje/kom_na_str_cke.pdf [dostęp: 25.07.2012].

Zadania

Przedmiotem moich dalszych rozważań będą jedynie zadania z historii. Stanowią one znaczącą większość zadań zawartych w arkuszu. Za ich rozwiązanie można było uzyskać 27 punktów na 33, czyli aż 82% całego wyniku. Punktów jest więcej od liczby zadań, gdyż niektóre były zadaniami kilkuczęściowymi, w których punkty można było uzyskać oddzielnie za każdą część. Dla dalszych rozważań przyjęte zostało założenie, aby każdą z oddzielnie punktowanych części zadań traktować jako oddzielne zadanie. Oznacza to, że w dalszej części tego artykułu będzie mowa nie o dwudziestu, lecz o 27 zadaniach, a w ich numeracji będzie się stosować oznaczenia pozwalające na ich identyfikację (np. zadanie 12.1, 12.2, 12.3).

Wszystkie zadania w arkuszu były zadaniami zamkniętymi; konstruktorzy egzaminu dali zdającemu zestawy gotowych odpowiedzi, z których miał on wybrać odpowiedź poprawną. Wśród zadań z historii dominowały zadania wielokrotnego wyboru. Zestawienie zadań według ich typów pokazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Zestawienie zadań według typów

Typ zadania zamkniętego	Punkty
Wielokrotnego wyboru (WW)	22
Na dobieranie	2
Prawda/fałsz	3

Większość zadań w arkuszu była skonstruowana w oparciu o tzw. wyposażenie Jest to materiał, wokół którego zbudowane zostało zadanie. Może nim być tekst źródłowy, materiał, dane statystyczne. Niekiedy wyposażenie to było łączone (np. dwie mapy, mapa i ilustracja) lub też przeznaczone do więcej niż jednego zadania. Jest to ważne spostrzeżenie, bowiem czas przeznaczony na rozwiązanie arkusza był krótki (1 godzina), a duża ilość wyposażenia wymagała sprawności w lekturze i analizie. Zadania zostały rozmieszczone na 13 stronach formatu A4. Ponadto, jak wspomniano wcześniej, zdający miał obowiązek przenieść swoje odpowiedzi na kartę, co z pewnością dodatkowo zabierało czas przeznaczony na lekturę i analizę zadań.

Najważniejszą informacją dla przygotowujących się do egzaminu jest informacja o zakresie wymagań. Tymczasem informacje na temat zawartości egzaminu w roku szkolnym 2011/2012 były dość enigmatyczne. Na dodatek tzw. egzamin próbny (na początku grudnia 2011 r.) nie do końca przystawał do tego, z czym zetknęli się gimnazjaliści pięć miesięcy później. Nie czas i miejsce na szczegółowe analizy, zwróćmy jedynie uwagę, że na podstawie arkusza próbnego trudno było wyrobić sobie pogląd na temat egzaminu gimnazjalnego z historii. Choć jednocześnie należy podkreślić, że autorzy starali się zachować podobieństwo, np. poprzez taką samą liczbę zadań (24) oraz proporcje między historią a WOS (20 : 4). Różna jednak była liczba punktów możliwych do otrzymania za cały arkusz, co wynika z faktu, że arkusz egzaminacyjny z kwietnia 2012 r. miał więcej zadań złożonych. Być może jest to wskazówka, że liczba punktów w arkuszu w kolejnych edycjach egzaminu może być zmienna.

Dotykamy tu kolejnego ważnego problemu: bazy konstrukcyjnej egzaminu. Jak każdy egzamin szkolny musi on być przygotowany na podstawie aktualnej podstawy programowej. Obecna podstawa programowa kształcenia ogólnego weszła w życie na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 roku[2]. I właśnie na zakończenie całego cyklu kształcenia według nowej podstawy programowej w gimnazjum została zmieniona konstrukcja egzaminu gimnazjalnego. Egzamin miał w praktyce sprawdzić realizację podstawy programowej. Jej specyfiką jest to, że zawiera zarówno ogólne, jak i szczegółowe (niekiedy bardzo) informacje o wymaganiach, którym w danym momencie (temacie) ma sprostać gimnazjalista. Informuje ona nauczyciela, czego ma nauczyć, a ucznia - jaki zakres treści i umiejętności powinien posiąść[3]. Aby doprecyzować, pozwolę sobie zacytować fragment podstawy programowej dla III poziomu edukacyjnego (czyli gimnazjum):

8. Arabowie i świat islamu:
   1. umiejscawia w czasie i przestrzeni kierunki i zasięg podbojów arabskich;
   2. opisuje podstawowe zasady i symbole islamu;
   3. wyjaśnia rolę Arabów w przekazywaniu dorobku kulturowego pomiędzy Wschodem a Zachodem[4].

Dzięki temu nauczyciel, przygotowując lekcję o roli Arabów w historii, wie nie tylko, czego ma swoich wychowanków nauczyć, ale także wie, czego na ten temat można się spodziewać na egzaminie gimnazjalnym.

Tak zwana kartoteka arkusza egzaminacyjnego wyjaśnia, czego dotyczą zadania arkusza egzaminacyjnego. Poniżej zamieszczona została taka kartoteka w odniesieniu do zadań z historii.

Tabela 2. Kartoteka egzaminu gimnazjalnego z historii (tylko zadania z historii)

Numer zadania	Nazwa sprawdzanej umiejętności Uczeń:	Wymagania szczegółowe Uczeń wykazuje się znajomością następujących zagadnień:
1	sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki; wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Cywilizacje Bliskiego Wschodu.
2	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	1. Najdawniejsze dzieje człowieka. 2. Cywilizacje Bliskiego Wschodu.
3	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Dziedzictwo antyku.

[2] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r., Dz. U. z dn. 15 stycznia 2009, nr 4, poz. 17.

[3] Patrz w tej sprawie wydawnictwo: Podstawa Programowa z komentarzami, t. 4, Edukacja historyczna i obywatelska, wydawnictwo MEN, s. 166 i nast.

[4] Tamże, s. 36.

Numer zadania	Nazwa sprawdzanej umiejętności Uczeń:	Wymagania szczegółowe Uczeń wykazuje się znajomością następujących zagadnień:
4.1 4.2	sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki.	1. Cywilizacja rzymska. 2. Arabowie i świat islamski. 3. Początki cywilizacji zachodniego chrześcijaństwa. 4. Bizancjum i Kościół wschodni.
5	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	1. Państwo polskie za Piastów. 2. Polska pierwszych Piastów.
6	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	1. Państwo polskie za Piastów. 2. Polska pierwszych Piastów.
7	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	1. Kultura materialna i duchowa łacińskiej Europy. 2. Humanizm i renesans. 3. Społeczeństwo i ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów. 4. Rzeczpospolita w dobie stanisławowskiej.
8	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Polska dzielnicowa i zjednoczona.
9	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Polska dzielnicowa i zjednoczona.
10	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Polska pierwszych Piastów.
11	sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki.	1. Bizancjum i Kościół wschodni. 2. Wielkie odkrycia geograficzne.
12.1 12.2 12.3	tworzy narrację historyczną, integrując informacje pozyskane z różnych źródeł.	Rozłam w Kościele zachodnim.
13	1. sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki; 2. wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Polska i Litwa w czasach ostatnich Jagiellonów.
14	sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki.	Walka o utrzymanie niepodległości w ostatnich latach XVIII w.

Numer zadania	Nazwa sprawdzanej umiejętności Uczeń:	Wymagania szczegółowe Uczeń wykazuje się znajomością następujących zagadnień:
15	1. sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki; 2. wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	1. Bunt poddanych - wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych. 2. Rewolucja francuska. 3. Europa i świat w XIX w.
16.1 16.2 16.3	1. sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki; 2. wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	1. Walka o utrzymanie niepodległości w ostatnich latach XVIII w. 2. Rozwój cywilizacji przemysłowej.
17	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Życie pod zaborami.
18	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	1. Rozwój cywilizacji przemysłowej. 2. I wojna światowa i jej skutki.
19	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim.
20	wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski.	Sprawa polska w I wojnie światowej.

Źródło: Wyniki egzaminu gimnazjalnego uczniów z województwa łódzkiego w roku 2012, dostępne na stronie internetowej OKE w Łodzi: www.komisja.pl [dostęp: 30.07.2012].

Przytoczona kartoteka jest dość trudnym do analizy materiałem, bowiem zawiera na tyle ogólnikowe stwierdzenia, że trudno poddają się one interpretacji. Do przygotowania arkusza egzaminacyjnego zwykle przyjmowane są pewne wytyczne. Określają one jego strukturę wewnętrzną. Najprościej ujmując, są to szczegółowe wytyczne określające ilości i proporcje treści w różnych obszarach wiedzy i umiejętności. Informują one konstruktora o tym, ile powinno być zadań z historii Polski, ile z historii powszechnej, a także jakie mają być proporcje między zadaniami z historii politycznej, społeczno-gospodarczej oraz historii kultury. Ujmując rzecz skrajnie, pozwala to uniknąć sytuacji, w której egzamin będzie składał się z dwudziestu zadań z historii starożytnej, obejmując tylko dzieje polityczne państwa rzymskiego. Dzięki jasnemu określeniu proporcji możliwe jest zapewnienie porównywalności w poszczególnych latach, także pod względem treściowym.

Prezentowana powyżej tabela nie pozwala na bliższe odtworzenie założeń konstrukcyjnych arkusza gimnazjalnego z historii. Należało więc dokonać na podstawie zadań zawartych w arkuszu egzaminacyjnym.

Tabela 3. Przydział zadań według epok i obszarów

Numer zadania	Epoka	Obszar		Zakres		
		Historia Polski	Historia powszechna	Historia polityczna	Historia społeczno-gospodarcza	Historia kultury
1	Starożytność		1		1	
2	Starożytność		1		1	
3	Starożytność		1			1
4.1	Średniowiecze		1	1		
4.2	Średniowiecze		1	1		
5	Średniowiecze	1		1		
6	Średniowiecze	1		1		
7	Średniowiecze	1				1
8	Średniowiecze	1		1		
9	Średniowiecze	1		1		
10	Średniowiecze	1		1		
11	Dzieje nowożytne		1	1		
12.1	Dzieje nowożytne		1			1
12.2	Dzieje nowożytne		1			1
12.3	Dzieje nowożytne		1			1
13	Dzieje nowożytne		1	1		
14	Dzieje nowożytne	1		1		
15.1	Dzieje nowożytne		1	1		
15.2	Dzieje nowożytne		1	1		
15.3	Dzieje nowożytne		1	1		
16.1	XIX w.	1				1
16.2	XIX w.	1				1
16.3	XIX w.	1				1
17	XIX w.	1		1		
18	XIX w.		1		1	
19	XIX w.	1		1		
20	XX w. (do 1918)	1		1		
	Podsumowanie	13 (48%)	14 (52%)	16 (60%)	3 (11%)	8 (29%)

W podziale chronologicznym na starożytność przeznaczono 3 pkt (11%), na średniowiecze - 8 pkt (29%), na dzieje nowożytne (od XVI w. do XVIII w.) - 9 pkt (33%), na XIX w. - 7 pkt (26%), a na wiek XX tylko 1 pkt (3%). Ten ostatni przydział jest zrozumiały, bowiem historia XX stulecia (od 1918 r., czyli od zakończenia I wojny światowej) ma być - zgodnie z nową podstawą programową - nauczana w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej. Oznacza to, że nauczyciele gimnazjów zobligowani są do pełnej realizacji podstawy programowej obowiązującej w tym typie szkoły. Natomiast podsumowanie przydziału punktów pokazuje, że większy nacisk położono na epoki bliższe naszym

czasom (17 na 27, czyli prawie 63% całości). Trudno jest ocenić słuszność tego rozwiązania, pozostańmy więc przy samym stwierdzeniu faktu.

Z tabeli widać, że przydział punktów na historię Polski i historię powszechną jest praktycznie taki sam, nawet z lekką przewagą historii powszechnej. To zastanawiające, gdyż dotychczas w nauczaniu historii dominowała historia Polski. Co ciekawe, historia Polski pojawia się tylko w odniesieniu do dwóch epok - średniowiecza i XIX stulecia. Natomiast w podziale na obszary widać jeden z fundamentalnych grzechów nauczania historii w Polsce - skrajne upolitycznienie historii, czyli dominację dziejów politycznych. Zastanawia niewielka liczba pytań dotyczących dziejów gospodarki, czy szerzej historii społeczno-gospodarczej. Jest to - moim zdaniem - poważny błąd. Arkusz egzaminacyjny utrwala pokutujące w społeczeństwie przekonanie, że dzieje to ciąg wojen, bitew, konfliktów itp. W polskim nauczaniu historii bardzo mało jest dziejów ludzi, natomiast dominuje polityczna historia państw. Osiem punktów wykorzystanych zostało na szeroko rozumiane dzieje kultury, choć jednocześnie warto zauważyć, że w zadaniu 16. (trzy części za 3 punkty) oraz zadaniu 12. (również trzy części za 3 punkty) problemy kultury wykorzystane zostały w kontekście politycznym. Można więc nawet przyjąć, że punkty te (w sumie aż 6) powinny zostać przesunięte do grupy zadań traktujących o sprawach politycznych.

Nasuwa się tu pewna refleksja. Dyskusji wokół nowej podstawy programowej towarzyszyły zapewnienia, że powinna ona zerwać ze złymi praktykami nauczania historii, do których należy widzenie dziejów tylko przez pryzmat historii politycznej. Niestety, egzamin gimnazjalny z 2012 r. daje całkowicie odmienny sygnał. Nauczyciele historii, chcący dobrze przygotować swoich uczniów do egzaminu, raczej powinni koncentrować się na historii politycznej. Być może konstruktorzy egzaminu uznali, że zadania traktujące o dziejach społeczno-ekonomicznych są zbyt trudne (potwierdza to przykład zadania 18.). Moim zdaniem zaprzecza to duchowi podstawy programowej (a przynajmniej mojemu pojmowaniu tego ducha).

Wyniki egzaminu

Poniżej zamieszczone zostały spostrzeżenia autora wynikające z analizy wyników egzaminu, sformułowane na gruncie i z wykorzystaniem pojęć klasycznej teorii testu. Do tego celu posłużyły wyniki egzaminu przeprowadzone na terenie działania OKE w Łodzi. Do rozwiązywania arkusza standardowego przystąpiło 38 375 gimnazjalistów, co stanowi prawie dokładnie 10% (9,7%) zdających w skali kraju. Ponieważ arkusz z historii został przygotowany w dwóch wersjach - A i B, w dalszych rozważaniach będę się posługiwał wynikami uzyskanymi przez gimnazjalistów, którzy rozwiązywali arkusz w wersji A, czyli tej, która została opublikowana na stronie Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Na terenie łódzkiej OKE było to 19 359 osób.

Poniżej podstawowe parametry statystyczne tej części arkusza gimnazjalnego, która zawiera zadania z historii.

Tabela 4. Podstawowe paramenty statystyczne egzaminu gimnazjalnego (tylko zadania z historii, wersja A)

Parametr	Wartość (pkt)
Średnia	16,43
Łatwość	0,61
Odchylenie standardowe	5,25
Mediana	16
Dominanta	15
Minimum	0
Maksimum	27

Porównując ze sobą dwa rozkłady wyników: a) jednego uzyskanego na podstawie wyników tylko za zadania z historii oraz b) wyników gimnazjalistów z terenu łódzkiej OKE przystępujących do egzaminu gimnazjalnego w części historycznej, widać, że mają one praktycznie taki sam kształt.

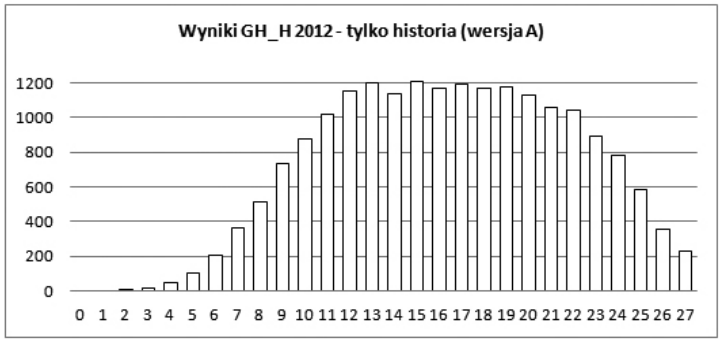

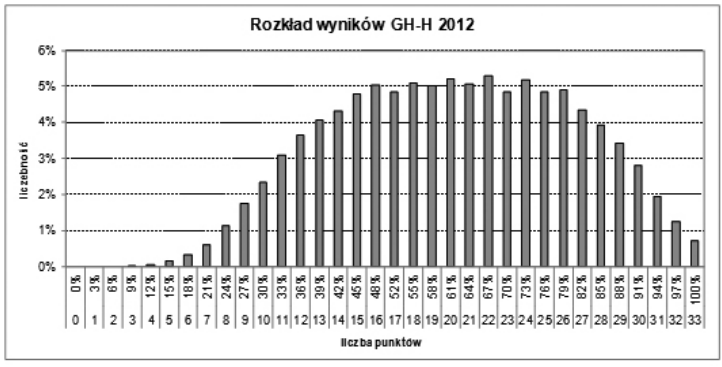

Potwierdza to także identyczna średnia łatwość, która w obu wypadkach wynosi 0,61. Można więc powiedzieć, że zadania z wiedzy o społeczeństwie nie odegrały większej roli w procesie różnicowania zdających i tylko w niewielkim stopniu wpłynęły na wynik egzaminu.

Zadania z historii zostały przeanalizowane pod kątem dwóch parametrów: łatwości i mocy różnicującej. Pierwszy z nich informuje, w jaki sposób zdający poradzili sobie z poszczególnymi zadaniami. Natomiast interpretacja drugiego jest nieco bardziej skomplikowana. Zadanie dobrze różnicujące to takie, które dzieli populację według wiedzy i umiejętności na tych, co sobie z nimi poradzili, i na tych, co nie dali rady go rozwiązać. Innymi słowy, dobrze różnicujące zadanie to takie, które jest lepiej rozwiązywane przez uczniów dobrych, osiągających wyższe wyniki niż przez uczniów słabszych (z gorszymi wynikami).

Tabela 5. Łatwości zadań z historii (egzamin gimnazjalny 2012 r.)

	Łatwość zadania	Zadania		Numer zadania
		liczba	% ogółu	
Bardzo trudne (BT)	0,00-0,19			
Trudne (T)	0,20-0,49	5	18,52%	1, 4.1, 4.2, 17, 18
Umiarkowanie trudne (UT)	0,50-0,69	14	51,85%	2, 3, 5, 6, 7, 10, 11, 12.1, 12.3, 14, 15.2, 16.3, 19, 20
Łatwe (Ł)	0,70-0,89	7	25,93%	8, 9, 12.2, 13, 15,1, 15.3, 16.2
Bardzo łatwe (BŁ)	0,90-1,00	1	3,70%	16.1
	Razem	27	100,00%	

Tabela 6. Moc różnicująca zadań z historii (egzamin gimnazjalny 2012 r.)

Korelacja z wynikiem ogólnym	Moc różnicująca	Zadania		Numer zadania
		liczba	% ogółu	
Ujemna korelacja (UK)	<0	0		
Nie różnicują (NR)	0,00-0,19	0		
Słabo różnicują (SR)	0,20-0,39	10	37,04%	1, 4.1, 5, 7, 10, 12.1, 16.1, 18, 19, 20
Umiarkowanie różnicują (UR)	0,40-0,59	17	62,96%	2, 3, 4.2, 6, 8, 9, 11, 12.2, 12.3, 13, 14, 15.1, 15.2, 15.3, 16.2, 16.3, 17
Dobrze różnicują (DR)	0,60-0,79	0		
Bardzo dobrze różnicują (BDR)	0,80-1,00	0		
	Razem	27	100,00%	

Pierwsze spostrzeżenie to to, że większość zadań stanowią zadania trudne i umiarkowanie trudne (aż 19). Być może taki był zamysł konstruktorów arkusza egzaminacyjnego. Wydaje się jednak, że dla potrzeb takiego egzaminu lepsze byłoby umieszczenie większej ilości zadań łatwiejszych. Natomiast zastanawia duża ilość zadań słabo różnicujących (aż 37% ogółu). Zadania te słabo działają w teście. Można w tym miejscu zacytować opinię Macieja Jakubowskiego i Artura Pokropka o tego rodzaju zadaniach: „[zadaniu, które] słabo różnicuje, warto przyjrzeć się bliżej […] *i je poprawić,* [zadanie to] *raczej powinno być*

usunięte"[5]. Nadmierna reprezentacja tych zadań w arkuszu egzaminacyjnym jest z całą pewnością niekorzystna.

Poniżej przedstawiony został jeszcze jeden sposób interpretacji wyników. Jest to zobrazowanie łatwości zadań dla trzech grup zdających podzielonych według osiągniętych wyników. Wyodrębnione zostały trzy grupy o podobnej liczebności. Z wykresu widać, że w trakcie egzaminu ujawniła się grupa zadań zawierających tzw. efekt sufitu, czy też będący jego przeciwieństwem tzw. efekt podłogi.

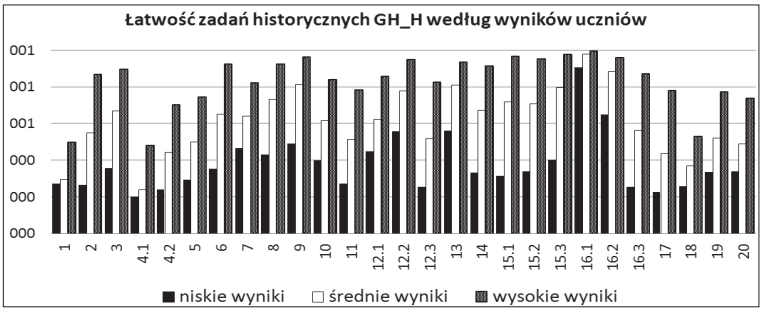

Występują one w tych zadaniach, które są albo łatwe (np. 16.1), albo trudne (np. 1. i 4.1) i nie rozróżniają zdających w poszczególnych grupach. Ich występowanie w arkuszu egzaminacyjnym nie jest błędem, pod warunkiem, że zostały umieszczone celowo, aby osiągnąć zamierzony efekt. Może nim być np. wyodrębnienie grupy uczniów osiągających bardzo wysokie wyniki (np. potencjalnych olimpijczyków). Wydaje się, że nie jest to jednak cel, który należałoby stawiać przed egzaminem masowym.

Uwagi końcowe

Egzamin gimnazjalny z historii i WOS był pierwszym tego rodzaju egzaminem. Zdanie to powinno być często powtarzane, gdyż może ono (choć zapewne nie powinno) wiele tłumaczyć. Moim zdaniem przynajmniej pewna część pytań związanych z egzaminem gimnazjalnym wynika z braku namysłu nad tym, jakie funkcje winien spełniać ów egzamin. Z teoretycznego punktu widzenia egzamin może spełniać trzy funkcje: diagnostyczną, ewaluacyjną i selekcyjną. Pierwsza z nich jest ważna dla szkół, gdyż w tym znaczeniu wyniki egzaminu (lepiej - wyniki poszczególnych zadań) informują o stopniu opanowania programu nauczania. Funkcja ewaluacyjna polega na wykorzystaniu wyniku egzaminu w ocenie pracy szkoły, natomiast funkcja selekcyjna ma na celu rangowanie uczniów dla pewnego określonego celu (np. rekrutacji do szkół wyższego szczebla). Inaczej rzecz ujmując, egzamin (w tym także egzamin gimnazjalny) może być wykorzystany na wiele rozmaitych sposobów. Należy jednak świadomie do tego podejść, i podjąć określone decyzje. Te zaś powinny się przełożyć na sam egzamin, a dokładniej na jego wewnętrzną konstrukcję. Winna ona być podporządkowana celem, do których chcemy wyniki egzaminu wykorzystać. W konstrukcji egzaminu gimnazjalnego, przynajmniej w odniesieniu do zadań z historii, moim zdaniem tego namysłu zabrakło.

[5] M. Jakubowski, A. Pokropek, *Badając egzaminy. Podejście ilościowe w badaniach edukacyjnych,* Warszawa 2009, s. 37.

Wracając do pytania postawionego we wstępie, co z tego egzaminu wynika, trudno wyciągnąć jednoznaczne wnioski. Cały egzamin okazał się stosunkowo łatwy dla zdających (łatwość 0,61), choć trudne okazały się niektóre zadania. Jednocześnie należy podkreślić, że były to zadania, w których należało wykazać się umiejętnościami właściwymi dla historii - porządkowaniem wydarzeń historycznych (zadanie 1. i 4.), interpretacją tekstu (zadanie 17.), znajomością mapy (zadanie 2., 8., 9.). Powraca tu spostrzeżenie formułowane już przy okazji egzaminu maturalnego z historii - zanikają umiejętności związane z rozumieniem procesu historycznego. Charakterystycznym przykładem jest tu zadanie 17., którego nie można było rozwiązać bez elementarnej znajomości realiów życia w Polsce pod zaborami. Zadanie, które okazało się najtrudniejsze w całym arkuszu (zadanie 18.), dotyczyło znajomości podstawowych następstw rewolucji przemysłowej. Na podstawie wyników tego zadania można wnioskować, że zdający nie rozumieją tego problemu.

Jednocześnie nasuwa się spostrzeżenie, że sama konstrukcja egzaminu sprzyjała uzyskaniu wyższych wyników. Zadania zamknięte są podatne na zgadywanie i ściąganie. Dodatkowo przyjęte zostało założenie, że umiejętność formułowania wniosków może być sprawdzona przy pomocy zadania zamkniętego. Szkoda, że autorzy koncepcji egzaminu nie zaakceptowali innego rozwiązania - pozostawienia jednego (być może dwóch) zadań otwartych, w których zdający sam formułowałby odpowiedź. Niechby była ona jedno- czy najwyżej dwuzdaniowa. Zapewne zwyciężyły inne racje. Jest to tym bardziej widoczne w założeniach *a priori* przyjętych dla całego egzaminu gimnazjalnego. Dwa arkusze egzaminacyjne z dwóch części egzaminu: humanistycznej i matematyczno-przyrodniczej składały się w całości z zadań zamkniętych. Taka konstrukcja spowodowała, że arkusze te były sprawdzane maszynowo. Co przez to uzyskaliśmy? Po pierwsze - wykluczyliśmy tzw. efekt egzaminatora, czyli subiektywny osąd odpowiedzi uczniowskiej. Następnie - obniżyliśmy koszty sprawdzania, gdyż wykluczyliśmy udział egzaminatorów w sprawdzaniu arkusza. Co straciliśmy? Możliwość zbadania wyższych, bardziej złożonych umiejętności, gdyż zadania zamknięte mają dość ograniczone możliwości zastosowania. Nie dają zdającemu możliwości swobodnej wypowiedzi, zamykają go w kręgu odpowiedzi przygotowanych przez konstruktora zadania[6]. Tymczasem właśnie historia daje wielką szansę sprawdzenia, *jak* uczeń myśli. Tutaj tej możliwości zabrakło.

Mam co najmniej wątpliwość, czy egzamin spełnił pokładane w nim nadzieje. W publikacji „Umiejętności złożone w nauczaniu historii i przedmiotów przyrodniczych", przygotowanej w 2010 r. przez autorów podstawy programowej wyrażona została następująca myśl: *Zadania zamknięte są proste w ocenianiu, ale uważa się je powszechnie za odtwórcze i sprawdzające zapamiętane wiadomości, a nie opanowane umiejętności. Taki pogląd wynika z utożsamiania zadań zamkniętych z zadaniami wielokrotnego wyboru, które istotnie mają ograniczone zastosowanie w ocenie umiejętności ucznia. Istnieją jednak inne formy zadań zamkniętych, które można wykorzystać nie tylko do sprawdzania umiejętności*

[6] Szerzej na temat zalet i wad zadań zamkniętych: B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia,* Warszawa 1999, s. 129-130.

prostych, ale również złożonych. Konstruowanie zadań zamkniętych sprawdzających umiejętności złożone jest trudnym procesem, jednak dobrze wykonane przynosi wymierne korzyści: szybkość i obiektywizację oceny oraz niskie jej koszty[7]. Moim zdaniem oczekiwania, które postawiono przed zadaniami zamkniętymi, nie zostały w 2012 r. zrealizowane. Być może w następnych odsłonach tego egzaminu będzie nam dane poznać lepsze ich przykłady.

Omawiany arkusz egzaminacyjny ma walor nowości w dobrym i złym znaczeniu tego słowa. W następnych latach będzie z pewnością podlegał ewolucji. Zobaczymy, w jakim stopniu doświadczania z sesji egzaminacyjnej 2012 zostaną wykorzystane przez jego twórców. Autorowi tych słów, jako długoletniemu nauczycielowi historii, problemy te są szczególnie bliskie. Egzamin gimnazjalny w tej akurat części nadal stoi przed swoją wielką szansą, może bowiem być okazją do analizy i interpretacji stanu wiedzy historycznej szesnastolatków. To ważne, gdyż dla przytłaczającej większości spośród nich będzie to „wyposażenie historyczne" na resztę życia.

[7] *Umiejętności złożone w nauczaniu historii i przedmiotów przyrodniczych*, pod red. B. Ostrowskiej i K. Spalika, Warszawa 2010, s. 16.